

Stichting Vrienden Lutherse Kerk Groningen

Bulletin 2023, no. 1

Van de bestuurstafel

Voor u ligt weer een nieuwe aflevering van het bulletin. Zoals u hierin onder andere kunt lezen, valt er nog steeds genoeg te onderzoeken met betrekking tot de kerk en haar gebruik. Zo blijkt de vraag naar het onbekende uiterlijk van het vroegere Schnitgerorgel, in combinatie met een onlangs opgedoken historische maquette uit 1851 voor een rugwerkfront, toe te voegen aan dat orgel, genoeg stof op te leveren voor een interessant exposé, waarvan u in dit bulletin de neerslag aantreft.

Terugblikkend op de afgelopen periode in het post-coronatijdperk, zien we dat de zaken langzamerhand weer hun gewone loop nemen. Om dit te illustreren: het koningsnachtconcert van Miranda van Kralingen en Pieter Pilon trok redelijk wat publiek en vond plaats in een fijne sfeer. Ook het wandelconcert door de veelal in Duitsland werkende Nederlandse organist Léon Berben was een succes: zijn recital begon in de Pelstergasthuiskerk en werd na een korte wandeling voortgezet in de lutherse kerk. Een talrijk publiek was vervolgens bij het midzomerconcert op 21 juni getuige van het spel van Tymen Jan Bronda en Robert Koolstra, waarbij ze zowel gezamenlijk als ieder voor zich, op het Van Oeckelenorgel, het nieuwe barokorgel en het Ahrend-kistorgel werken (of bewerkingen daarvan) van Händel, Bach en anderen ten gehore brachten. Op 30 juli concerteerde vervolgens de briljante Amerikaanse organist Nathan Laube. In dit bulletin treft u een kort interview met hem aan. Al deze concerten werden traditiegetrouw afgerond met een geanimeerde nazit. De samenwerking met het Prins Claus Conservatorium, waarbij docenten en studenten tijdens de open monumentendag (dit jaar op 9 september) komen concateren (en waar nodig zo enige podiumervaring opdoen) blijft ook nog steeds succesvol. Natuurlijk brengen deze activiteiten de nodige kosten met zich mee, maar gelukkig zorgen met enige regelmaat door diverse fondsen gedane toezeggingen voor financiële steun, zodat we deze concerten ook in de toekomst kunnen voortzetten. *Last but not least:* voor menigeen is Joske van der Hoeven geen onbekende als lid van het Luthers Bach Ensemble. Dat zij meer dan gewone noten op haar zang heeft blijkt uit het feit, dat ze sinds kort (als opvolger van Jaap van Rijn) is toegetreden tot het bestuur, in de functie van secretaris. Voor wie haar niet (voldoende) mocht kennen introduceert zij zichzelf daarom in een korte bijdrage.

Wij wensen haar veel succes en een goede samenwerking.

Namens het bestuur,

Victor Timmer, voorzitter

Een nieuw bestuurslid stelt zich voor

Graag wil ik me voorstellen als nieuwe secretaris van de SVLK! Tymen Jan Bronda - die mij voor deze functie benaderde - ken ik al een jaar of tien, sinds het jaar dat ik voor het eerst meezong met het kleinkoor van het Luthers Bach Ensemble. Wij zongen toen de *Hohe Messe*, met een pittige tweede sopraanpartij voor mij. Nog steeds maak ik deel uit van dit fantastische ensemble.

Ik heb blokfluit gestudeerd aan het conservatorium in Groningen en ben afgestudeerd in Zwolle. Daarnaast heb ik me bezig gehouden met muziekles voor groepjes kinderen vanaf de peuterleeftijd. Ik heb theatervoorstellingen gedaan op scholen en meegespeeld in het Diever Shakespeare theater, altijd zingend of musicerend. Een paar keer heb ik ook directielessen gevolgd in de Kurt Thomascursus Den Haag. Ik heb gedurende vele jaren concerten gegeven met blokfluitensembles. Nu treed ik zo nu en dan nog op met een blokfluittrio. Na lang les gegeven te hebben aan de muziekschool Emmen, geef ik de laatste negen jaar, als ZZP-er, blokfluitles in Emmen.

Behalve met het LBE zing ik ook in Capella Groningen (oude muziek), en het Noordelijk Vocaal Ensemble (hedendaags repertoire). Voor beide ensembles heb ik in het bestuur gezeten. Met het Ensemble Josquin Desprez (Renaissance), twee zangers per stem, heb ik veel opgetreden in binnen- en buitenland.

Ik vind de SVLK een sympathieke organisatie en ik draag graag voor een tijdje mijn steentje bij.

Joske van der

Hoeven

Interview met Nathan J. Laube

De Amerikaanse organist Nathan Laube (*1988) heeft wereldwijd snel naam gemaakt. Zo speelde hij in de zomer van 2022 ook in de Akerk en gaf hij toen een masterclass in het kader van de *Martini Organ Competition Groningen*. Deze zomer was hij weer terug in Groningen, waar hij op 30 juli concerteerde in de Lutherse kerk, iets waar hij zich vooraf al bijzonder op had verheugd.

In een kort telefonisch interview enige tijd daarvóór vertelde hij over zijn werk, zijn orgelpraktijk en speciale interesses. Hij maakt de indruk een gedreven en erudiete *associate professor* te zijn.

Mr Laube, ik begrijp dat u net uit een iets uitgelopen seminar komt. U was, geloof ik, met uw studenten bezig op wat u noemt het 18e-eeuwse 'process reconstruction' orgel? Wat moet ik me daarbij precies voorstellen?

Laube: Hier aan het Eastman College willen we de studenten natuurlijk leren werken met vingers en vaardigheden, maar ook met kleur en klankvoorstelling, én met historisch inzicht. In Amerika hebben veel conservatoria orgels in moderne gebouwen, eigenlijk collegezalen. Maar wij hebben hier, of *plaatsen* hier, de studie-orgels in de kerken in onze stad Rochester. Voor de Christ Church in Rochester hebben we een orgel laten nabouwen dat Casparini in de 17^e eeuw heeft gebouwd in Vilnius [de Dominicaner kerk van de Heilige Geest] in Litouwen. Orgelbouwers als Taylor[[& Boody], Fritz en Brombaugh werkten hiervoor helemaal met de technieken en materialen uit de tijd van Casparini. Zo bouwen onze studenten hun barokrepertoire op in de ruimte en op instrumenten die daarvoor het meest geëigend zijn. Een eis die we ook aan onze studenten stellen – en net als in Europa hebben wij ook een zeer internationaal studentenbestand, ook uit Azië – is dat ze bij een optreden in ieder geval een werk zonder de partituur voor zich, dus uit het hoofd, spelen. Het memoriseren is een belangrijke component in onze opleiding.

U spreekt nu dus over een getrouw naar historisch voorbeeld gereconstrueerd orgel, zoals wij dat in Groningen ook kennen in de Lutherse kerk. U stelt in een van uw artikelen dat orgels nationale of 'streekeigen' karakteristieken hebben, zoals talen en dialecten dat hebben. Hoe ziet u dan dat verband tussen orgelbouw, -compositie en -interpretatie enerzijds en taal anderzijds?

Laube: Neem nou eens Franse namen, zoals Saint-Saens, Couperin, Widor, Rameau; vergelijk ze met Mozart, Beethoven, Schumann. Wat je hoort is hoe duidelijk het accent bij de Duitse namen direct aan het begin ligt, en hoe uitgesproken de consonanten zijn in vergelijking met die in de Franse namen: daarin stijgt de intonatie naar het einde van het woord, en de lettergrepen lopen meer legato! In de Franse orgels horen we dan ook de ruisende acht-voeten en er zijn dan een paar registers die speciaal zorgen voor de explosie, alleen waar nodig. Ook aardig is te merken dat als je zuidelijker in Frankrijk komt, de uitspraak nasaler wordt, en de tongwerken daar ook!

Prachtig; en is er zo misschien ook een Nederlands dialect te onderscheiden?

Laube: Ik weet niet heel precies hoe de talen Duits en Nederlands zich onderling verhielden in de 17^e en 18^e eeuw. Wel weten we dat Schnitger ook in Groningen en omstreken werkte. Mijn ervaring is dat het royale, de volheid en intensiteit van het Noordduitse pijpwerk, en de wijze waarop we weldadig overvloedig worden door die orgels in beide landen gelijk is. In Nederland komt daar nog iets bij: daar komt bij een zekere wijdte – zoals de Nederlandse klinkers zijn – én wat strengheid en aardsheid, zoals in de Nederlandse consonanten. Ik zeg hierbij dat naar deze verbanden nog niet veel onderzoek is gedaan.

Nathan Laube, heel hartelijk dank. We hopen u te horen spelen in Groningen deze zomer!

Ite Wierenga

Een bijzonder orgelmodel voor de lutherse kerk?

Ter herinnering aan Bernhardt Edskes, zonder wiens inbreng dit artikel niet zou zijn geschreven

Rond de wijzigingen van het Schnitgerorgel in 1849-1852

Zoals bekend uit de geschiedenis van het vroegere Schnitgerorgel in de lutherse kerk¹, werd er in de periode 1849-1852 door de orgelmaker Herman Eberhard Freytag uitgebreid aan dit instrument gewerkt. Dat was ook hard nodig, gezien de steeds verder verslechterende conditie en bruikbaarheid van het orgel. Herstel was pas mogelijk geworden nadat de landelijke synode het grootste deel van de kosten voor haar rekening nam. Niettemin ontbraken de middelen om het bestaande oude orgel grondig te kunnen restaureren, het werd nu alleen zo goed als mogelijk was weer bespeelbaar gemaakt,- dat werd ook publiekelijk gemeld! Ondertussen werd het orgel wel uitgebreid met een Rugwerk, een orgeldeel dat in een aparte kast werd geplaatst vóór het bestaande orgel, dus achter de rug van de organist, vergelijk met de situatie in bijvoorbeeld de Martinikerk en de Aa-kerk. Blijkbaar leverde dat het instrument als geheel een grotere bruikbaarheid op, omdat die van het bestaande orgel alléén (ook ná restauratie) toch te beperkt werd geacht. Was dit financieel ook gunstiger?

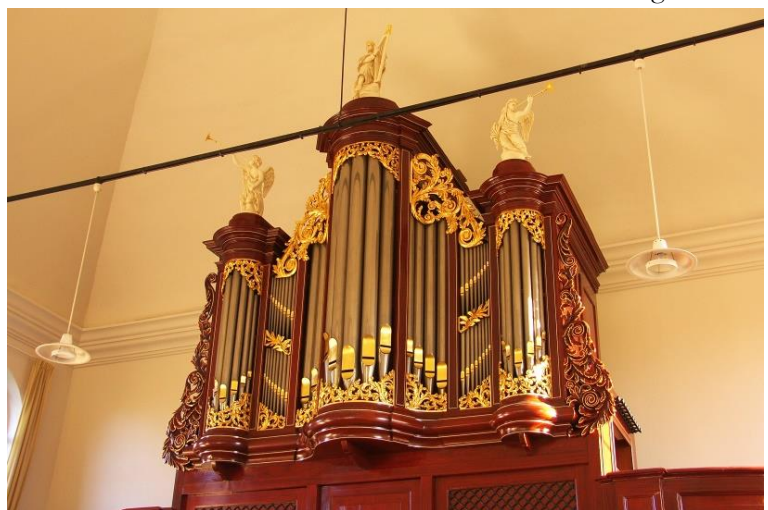
Overigens bleek al snel in de jaren daarna dat het nieuwe Rugwerk van Freytag ‘de kar moest trekken’, waarna orgelmaker Van Oeckelen (die in 1864 het onderhoud door Freytag overnam) na verloop van tijd meedeelde dat het oude deel van het orgel niet meer herstelbaar was. Dat leidde vanaf 1883 uiteindelijk tot de plannen een nieuw orgel aan te schaffen, iets wat uiteindelijk in 1896 lukte. Helaas is er feitelijk niets bekend over de besluitvorming rond de uit te voeren werkzaamheden en de geplande uitbreiding van het orgel in 1849-1852, dit in tegenstelling tot de gang van zaken bij de bouw van het Van Oeckelenorgel enige decennia daarna. Van de orgelcommissie die laatstgenoemd project voorbereidde en begeleidde, bleven de nodige archivalia bewaard, maar helaas is dat nu juist niet het geval met de commissie die verantwoordelijk was voor de werkzaamheden van 1849 – 1852. Voor zover bekend, bleven ook elders (bij de synode bijvoorbeeld) geen gegevens bewaard. Informatie over de werkzaamheden aan het orgel kan daardoor alleen worden afgeleid uit de (onderling verschillende!) dispositie-opgaves na afloop en een aantal bewaard gebleven kwitanties, die echter vooral betrekking hebben op het verfraaien van het uiterlijk van het orgel. Dat laat de nodige vragen onbeantwoord.

Vragen rond het nieuwe Rugwerk

Van het Schnitger/Garrels&Radeker-deel van het vroegere orgel bestaan voorzover bekend geen afbeeldingen. Slechts de buitenmaten van de orgelkas zijn gegeven, terwijl op grond van de beschikbare informatie over de werk- en bouwwijze van Schnitger en uit de bestekken van hem en dat van zijn beide (oud-)medewerkers verondersteld kan worden dat het orgel na de uitbreiding door Garrels en Radeker in 1717/1718 sterke overeenkomsten kan hebben getoond met het nog bestaande Schnitgerorgel uit 1711 op het Duitse eiland Pellworm. Dat was voor Bernhardt Edskes mede reden om in 2017 de orgelkas

van zijn nieuwe orgel naar die van het Duitse te modelleren. Nu worden rugwerkkassen vaak vervaardigd als een kleinere kopie van het grote orgel. Was dat in de lutherse kerk ook zo? Weliswaar is het oude orgel zelf afgebroken, maar het Rugwerk bleef sinds 1900 in aangepaste vorm bewaard als zelfstandig balustrade-orgel in de protestantse kerk te Gasselternijveen. Er valt dus iets te zien.

Dat Rugwerkfront laat echter een geheel ander beeld zien dan we zouden verwachten, hoewel Stef Tuinstra (adviseur bij de restauratie van het orgel

Het vroegere Freytag-rugwerk, nu in Gasselternijveen (foto Stef Tuinstra)

in Gasselternijveen enkele jaren geleden) meent dat Freytag toch in details moet hebben gekeken naar het grote orgel. Dat laat de vragen open over het uiterlijk van dat vroegere orgel. Heeft Freytag wellicht in tweede instantie een andere vormgeving gekozen dan oorspronkelijk was gepland, afwijkend van de vormtaal van het grote orgel? Hier laten de archivalia ons in de steek. Er is slechts eenmaal terloops in de notulen van het consistorium sprake van ‘tekeningen’. Er moet in elk geval door Freytag een tekening zijn gemaakt van het uiteindelijke vervaardigde rugwerkfront, want dat ontwerp werd niet lang daarna (1853) in iets aangepaste vorm gepresenteerd aan de doopsgezinden te Sappemeer²; hij zou de opdracht niet krijgen. Er moeten echter in een eerder stadium ook (bovengenoemde?) tekeningen zijn gemaakt, omdat Freytag kennelijk eerst een ander ontwerp voor Groningen voor ogen had. Weliswaar zijn die tekeningen zelf niet bewaard gebleven, maar die zijn door hem wel zichtbaar (en tastbaar) gemaakt in de vorm van een onlangs boven water gekomen frontmaquette, welke hierna ter sprake komt.

Orgelmaquettes³

Om als orgelmaker bij een mogelijke opdrachtgever het voorstel voor een nieuw te bouwen orgel kracht bij te zetten, kon/kan men natuurlijk voorbeeld-orgels laten bekijken en beluisteren, daarnaast kon (en kan) men ook duidelijke tekeningen (al dan niet met varianten) presenteren met een bijpassend dispositievoorstel. Vaak worden deze in archivalia globaal aangeduid als ‘model’, maar lang niet altijd is duidelijk wat hiermee werd bedoeld. Het wordt nog lastiger als blijkt dat men dit begrip ook gebruikte voor een schaalmodel (maquette) van het te bouwen instrument. Orgelkasten zijn doorgaans een ruimtevullend en in het oog lopend object, waar nog vele jaren tegenaan moet worden gekeken. Hoewel zelfs van achter een ordinaire ‘pijpschutting’ de mooiste geluiden kunnen opklinken, wil het oog toch ook wat.⁴ Het is daarom voor orgelmakers belangrijk om een goede impressie te geven van wat hen (ook letterlijk) als orgelfront voor ogen staat of uit welke mogelijkheden een opdrachtgever zou kunnen kiezen. Van veel orgelmakers (o.a. ook Schnitger) zijn fronttekeningen bewaard gebleven, waarvan er sommige zelfs zeer fraai getekend zijn.

Een mogelijkheid om een kunstobject driedimensionaal te verbeelden bestaat uit het *vooraf* maken van een *maquette* of *model op schaal*, hier verder aangeduid als (*excusez le mot*) ‘model’. Zo een mogelijkheid voor het weergeven van een ruimtelijk object en de uitmonstering daarvan (kleuren, ornamentiek, snijwerk e.d.) wordt toegepast in bijvoorbeeld de architectuur en in de beeldhouwkunst. Zo werd de graftombe in de kerk te Midwolde in 1664-1669 vervaardigd “*volgens het opgemaecte model, in’t kleine op de Nienoord berustende*”,

waarbij beeldhouwer Rombout Verhulst beloofde dat “*ik mij in’t groote sal hebben te reguleeren ende sulcks te verveerdigen*”. Dit model is niet bewaard gebleven. In andere gevallen is niet altijd duidelijk of met het woord ‘model’ ook werkelijk een fysiek voorbeeld werd bedoeld of toch gewoon een *modeltekening*. Eenzelfde situatie is er ook met betrekking tot orgels. We beperken ons hier tot bestaande maquettes.

Orgelmodellen

Over historische orgelmaquettes is weinig bekend, ook niet hoe vaak ze werden vervaardigd; *sonieso* zijn er maar erg weinig bewaard gebleven. Het maken van een dergelijke maquette met enige kwaliteit was niet bepaald goedkoop, zodat belanghebbenden doorgaans genoeg zullen hebben genomen met een duidelijk geformuleerd bestek en tekening, annex nadere toelichting door de betreffende orgelmaker of het advies van een daartoe aangewezen deskundige.

Hieronder volgen enkele voorbeelden.

Uit Frankrijk is vooral bekend de maquette die de beroemde Parijse orgelmaker Cavaillé-Coll vervaardigde voor een zeer groot vijfklaviers orgel, te plaatsen in de Sint-Pieterskerk te Rome. Een beschrijving van dit project, ook met een foto van het frontontwerp, werd al in 1875 gepubliceerd. Na jarenlang

Maquette van het Cavaillé-Coll-orgel voor de Sint Pieterskerk te Rome.

lobbyen liet de orgelmaker in 1884 van dat ontwerp een model, op schaal 1: 10, vervaardigen. Nadat de maquette voor het eerst in 1887 in Parijs was geëxposeerd, werd deze het jaar daarop overgebracht naar Rome en daar getoond op een grote expositie bij gelegenheid van het 50-jarig priesterschap van paus Leo XIII. Het instrument is nooit gebouwd. Het model is nog steeds aanwezig in een ruimte onder de Sint Pieters-kerk. Het heeft bijzonder grote afmetingen, zeker als men bedenkt dat het te bouwen instrument in werkelijkheid zelf alleen al 20 x 26 meter zou hebben gemeten. Het model-met-decor heeft een hoogte van 37 voet (ruim 11 meter) en het orgelfront is voorzien van echte tinnen pijpen!

Ook in ons land zijn dergelijke ‘miniaturen’ zeldzaam. Zo moet er een exemplaar zijn gemaakt voor het Van Hagerbeer-orgel (1638-1642) in de Laurenskerk te Alkmaar, waarvan de kassen werden ontworpen door Jacob van Campen, *”die te dien eynde een klein model van seven voeten hoog maakte.”* Het werd in 1643

‘geboetseerd’ door de Amersfoorter Willem Cruyff. Dat model zou van twee klavieren zijn voorzien en zelfs enkele geluiden hebben voortgebracht. Een orgelmaquette is in 1693 zeer waarschijnlijk ook gemaakt voor een nieuw instrument in de *Grote of St.-Nicolaaskerk te Vollenhove*, waarop een proefschildering in de kleuren rood, zwart, groen en goud werd aangebracht. Beide genoemde modellen bestaan niet meer. Dat laatste is wél het geval met de bekende fraaie maquette van het vroegere Hoornbeek-orgel in de *Ronde Lutherse kerk te Amsterdam*. Het werd in 1715 vervaardigd door timmerman Gerrit IJsmarck, die ook de orgelkassen van dat nieuw te bouwen orgel zou vervaardigen. Wat hij specifiek ontving *”voor het wercken vant maaken vant Modelletje vant Orgel”* is niet bekend. Deze maquette staat tegenwoordig in het Rijksmuseum. Het model is gebouwd op een schaal van 1:5 en heeft als afmetingen (hxbxd) 383 x 142 x 107 cm. Vele jaren was dit de enige orgelmaquette, die in ons land aanwezig was.

Het door Gerrit IJsmarck vervaardigde ‘Modelletje’ voor het Hoornbeekorgel in de Nieuwe (Ronde) Lutherse kerk te Amsterdam 1715 (Beeldbank RCE Amersfoort, doc.nr. 246.718, opname Paul van Galen, 1983).

Een Groningse maquette: ‘erfstuk’ van Freytag en Doornbos

Orgelmaker Herman Eberhard Freytag (1796 – 1869), die het orgel in de lutherse kerk vele jaren in onderhoud had en verantwoordelijk was voor de genoemde verbouwing in 1849-1852, was een gedegen vakman. Orgelhistorisch is hij van belang als laatste schakel in een keten van orgelmakers die in de 17^e eeuw begon met de beroemde Arp Schnitger en waarvan diens kennis en kunde, ook op papier, werden doorgegeven aan zijn opvolgers (allen lidmaten van de lutherse gemeente) in de stad Groningen. Zo bezat Freytag nog tot zijn dood het archief van Schnitger met wat diens opvolgers daar nog aan hadden toegevoegd. Het in onze tijd bekendste onderdeel van deze ‘erfenis’ werd stellig gevormd door de aantekeningen van Arp Schnitger, op basis waarvan Siwert Meijer (organist van de Nieuwe Kerk) zijn artikelen in 1853 en 1854 over deze orgelmaker kon publiceren. Na het overlijden van Freytag is deze collectie uiteengevallen en voor een belangrijk deel verloren gegaan. Toch is een en ander bewaard gebleven: zo kwamen diverse gereedschappen, tekeningen en boeken uiteindelijk in het bezit van de Groninger orgelmaker Klaas Doornbos (1888 – 1951).⁵ We hebben het geluk gehad dat de vroegere orgeldeskundige Cor Edskes in zijn jonge jaren een nauwe band -qua werk- met hem opbouwde en daardoor ook kennis kon nemen van wat die aan ‘materialia’ in huis had. Tot deze belangwekkende orgelbouwhistorische collectie, die meer dan alleen paperassen omvatte, en die na diens overlijden eveneens uiteen is gevallen, behoorde ook het orgelmodel.

De Groningse orgelmaquette

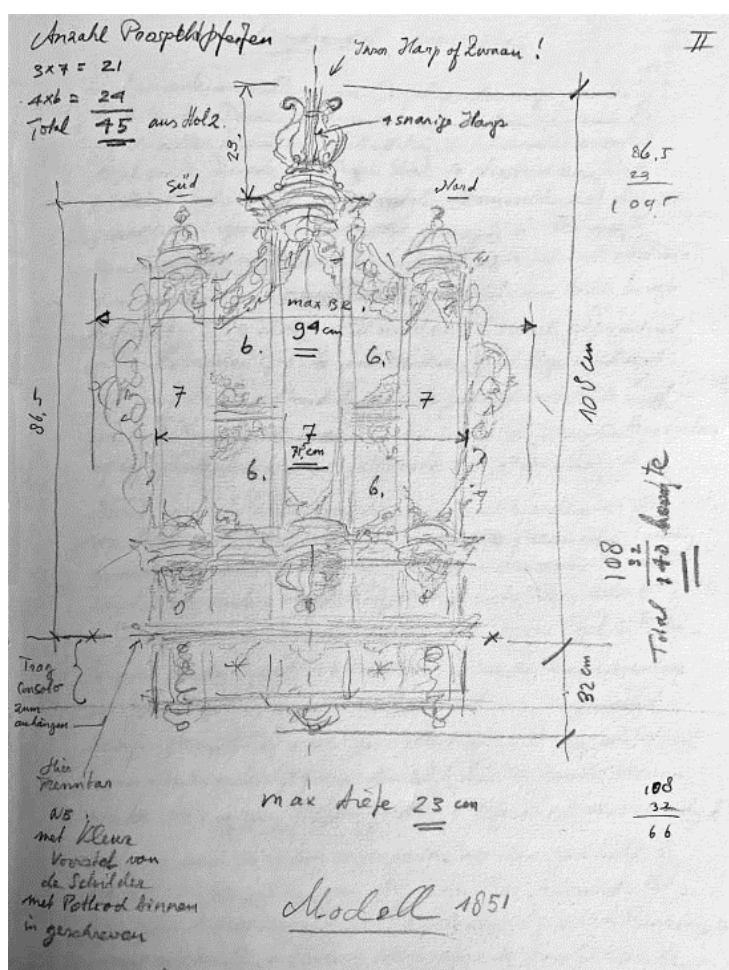
De Freytag-orgelmaquette met draagconsole (foto Tymen Jan Bronda)

Men vond in 1851 het front van de maquette kennelijk toch wat te smal afsteken bij het aanwezige oude orgelfront en koos voor een rugwerkkas met meer breedterwerking. Het afgewezen model kwam, zoals gezegd, uiteindelijk terecht bij orgelmaker Klaas Doornbos in Groningen en decennia later in bezit van de huidige eigenaar. Deze fraaie maquette zou eigenlijk een goede openbaar toegankelijke plaats verdienen in het Groningerland. En welke plek zou dan niet meer voor de hand liggen dan in de lutherse kerk in de stad Groningen?

Korte beschrijving van het Freytag-orgelmodel⁶

Het is een maquette van een 8-voets orgelfront, waarvan de kas als geheel, en de onderdelen ervan, zijn vervaardigd in een schaal van 1 : 4. Alle maten blijken te zijn gebaseerd op de Hamburger voet (28,65 cm), hetgeen nog eens de sterke band met de Schnitgertraditie laat zien.

Dit Groningse model is zeker voor Noord-Nederland en in het bijzonder nog voor de stad Groningen uniek. De maquette bevindt zich tegenwoordig in particulier bezit en is gebaseerd op het vijfdelige fronttype dat in de 18^e eeuw door A.A. Hinsz was ontwikkeld. Freytag maakte deze maquette in 1851 als uitbeelding van het front van het aan het 'lutherse' orgel toe te voegen Rugwerk, zodat daarmee een drieklaviers instrument zou ontstaan. Het werd daardoor het laatste Groningse orgel dat in de 19^e eeuw nog werd voorzien van een Rugwerk. Dat het model specifiek (ook) voor onze kerk gedacht was, blijkt uit het feit dat op de bovenkant van de middentoren met potlood behalve 'harp' 'lier' (zoals nu aanwezig op het model) ook 'of zwaan' staat geschreven. In 1851 was Freytag niet aan het werk bij een ander orgel, waaraan een rugwerk toegevoegd zou worden. Wel zou het model als zodanig natuurlijk ook gebruikt kunnen als frontvoorbeeld voor een elders te bouwen orgel, hetgeen overigens niet gebeurd is. Gezien plaats, entourage en het toenmalige uiterlijk van het op dat moment in de lutherse kerk aanwezige orgel vond Freytag het kennelijk van belang om deze uitbreiding, ook qua kleuren, goed te visualiseren. De confrontatie met de betreffende orgelmaquette heeft er overigens wel toe geleid, dat hij het orgel in 1852 opleverde met een (al boven genoemd) héél anders vormgegeven rugwerkfront.

Opmetingsschets door Bernhardt Edskes (2021/2022).

De totale hoogte van de maquette (inclusief de iets bredere, wat jongere draagconsole) bedraagt 145 cm, de harp op de middentoren is 23 cm hoog. De draagconsole kan met drie haken aan de muur worden gehangen. De opzetstukken op de zijtoren met als onderstukken geschubde (artisjok-achtige) koepels dateren van na circa 1910. Het opzetstuk van de middentoren (harp, met vier snaren van messing) is 23 cm. De opzetstukken op de zijtoren met als onderstukken geschubde (artisjok-achtige) koepels dateren van na circa 1910. De breedte van de maquette is *inclusief* vleugelstukken 94 cm. De diepte van het model is maximaal 23 cm (midentoren). Het materiaal van de kas bestaat uit vurenhout, en de achterwand is dichtgespijkerd. De pijpen zijn kunstig op mensuur gedraaid van naalddhout; er is zilvergrijze grondverf gebruikt, en aan de (zichtbare) voorkant oorspronkelijk is er belegd met bladzilver, later (bij het sleets worden) overgestreken met aluminiumverf; de labia oorspronkelijk met goudverf. De grootste pijp in de middentoren is (op schaal) die voor F van een Prestant 8 voet, inclusief enige overlengte voor het aanbrengen van een steminrichting. Het *snijwerk* is van vurenhout (draperieën, plantmotieven, vleugelstukken), oorspronkelijk op diverse plaatsen voorzien van goudverf, deels van orgelmetaal (boven- en onderkant van de torens), met gesneden motieven.

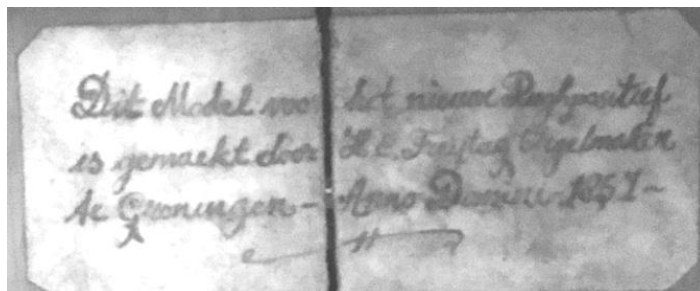
Inscripties

- op de binnenzijde van de achterwand achter de middentoren bevindt zich een rechthoekig etiket met de handgeschreven tekst:

Dit Model voor het nieuwe Rugbpositief is gemaakt door H.E. Freijtag Orgelmaker te Groningen – Anno Domini 1851

- een potloodinscriptie op de bovenkant van de middentoren rept over de keuze tussen zwaan (symbool lutherse kerk] of harp. – op de bovenkant van de linker zijtoren staat geschreven 'Süd', op de andere 'Nord'

- in potlood staan op binnenzijde van de achterwand notities over te gebruiken kleuren: oker, menie, omber

Victor Timmer

1 Zie voor de geschiedenis van dit instrument Victor Timmer, *De renaissance van een barokinstrument. Over het vroegere en het gereconstrueerde Schnitgerorgel in de lutherse kerk te Groningen*, Groningen 2017.

2 Zie voor een afbeelding Victor Timmer, *a.w.*, 37.

3 Voor en veel uitgebreider geannoteerd exposé en achtergronden rond het verschijnsel orgelmodel (maquette) en dat voor de lutherse kerk kan men terecht in Victor Timmer en Bernhardt Edskes†: 'Rond een uniek Groninger orgelmodel', *Het Orgel*, 119/5 (september 2023), 3 – 9.

4 Anderzijds staat een mooi front niet automatisch garant voor een mooi geluid.

5 Naar mededelingen van Bernhardt Edskes.

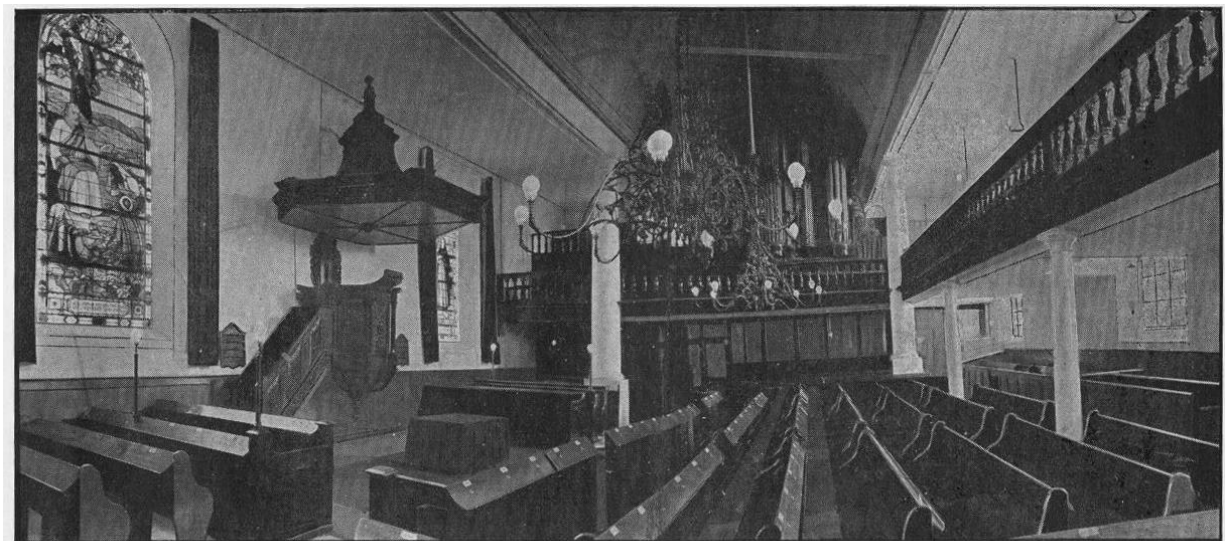
6 Op basis van mondelinge en schriftelijke gegevens van Bernhardt Edskes, die de maquette grondig heeft bekeken, opgemeten en gefotografeerd. Zie voor een compleet overzicht pagina 9 van het in noot 3 genoemde artikel.

Najaarsschoonmaak

De kerk aan de Haddingestraat is, zoals u weet, het afgelopen jaar weer veel gebruikt. Daarom verdient het prachtige gebouwencomplex weer innerlijke verzorging: de schoonmaak staat op de agenda. Daarbij komt dat de kerkenraadskamer is opgeknapt, en er zeker extra werk gedaan moet worden aan de trap ernaartoe, en de gehele hoek eromheen. Verder wordt het gewoon het standaardwerk, zoals banken afstoffen, ramen afnemen, keuken reinigen, enzovoort.

Op woensdag 6 september van 9 tot 13 uur en donderdag 7 september van 15.30 - 20.00 moet het gebeuren. Donderdagavond ook dus, want zo kunnen 'werkenden' ook een handje helpen, en op die donderdag 7 september wordt er dan voor een maaltijd gezorgd. Net als vorig jaar gaan we in een paar sessies de kerk bij langs. Hebt u/jullie zin om mee te helpen? We horen het graag (Aanmelding gaat deze keer via info@svlk.nl)

mede namens Friso de Boer,
Tymen Jan Bronda

INTERIEUR DER KERK.

Een plaatje uit de tijd dat het klankbord van de preekstoel nog een extra torentje had en natuurlijk alle banken er nog waren. Het moet zeker na 1917 zijn geweest (toen de glas-in-lood-ramen kwamen).

Blokfluitist Erik Bosgraaf speelt bij Henk Helmantel.

Op vrijdag 1 september geeft de beroemde blokfluitist Bosgraaf een benefietrecital in de Andreaskerk van Westeremden. Hij wordt begeleid door organist Tymen Jan Bronda. Aanvang is 20 uur.

Erik speelt op verzoek van de Helmantels uit 'Der Fluyten Lust-Hof' van Jacob van Eyck. Verder klinken Psalmbewerkingen voor orgel en blokfluit van Anthonie van Noordt; daarnaast ook bewerkingen van de 6 bijzondere zogenaamde Schübler-Choräle van J.S. Bach.

De opbrengst van de avond gaat geheel naar het nieuwe barok-orgel van de Lutherse kerk Groningen (Bernhardt H. Edskes) dat in 2017 werd in gebruik genomen. Na afloop van het concert kunt u onder het genot van een glas wijn de expositie 'De Smaak van Helmantel' bewonderen.
Van harte welkom!

Kaarten à €25 te reserveren via info@helmantel.nl of aan de kerk.
Vrijdagavond 1 september, Andreaskerk Westeremden

ERIK BOSGRAAF (BLOKFLUITEN)
TYMEN JAN BRONDA (ORGELS)

VAN EYCK (DER FLUYTEN LUST-HOF)
VAN NOORDT
SCHEIDEMANN
BACH

Andreaskerk Westeremden vrijdag 1 september 20:00

Kaarten à €25 via info@helmantel.nl of aan de kerk.
Opbrengst gaat naar het nieuwe orgel van de Lutherse kerk (Grn.)

Stichting Vrienden Lutherse Kerk Groningen heeft als doel de ondersteuning van het in stand houden van het lutherse gebouwencomplex aan de Haddingestraat 23 te Groningen. Donateurs die minimaal € 15,- of meer per jaar bijdragen, ontvangen dit bulletin gratis.

Losse nummers zijn verkrijgbaar voor € 1,50.

Aanmeldingen als donateur zenden aan:

Stichting Vrienden Lutherse Kerk Groningen

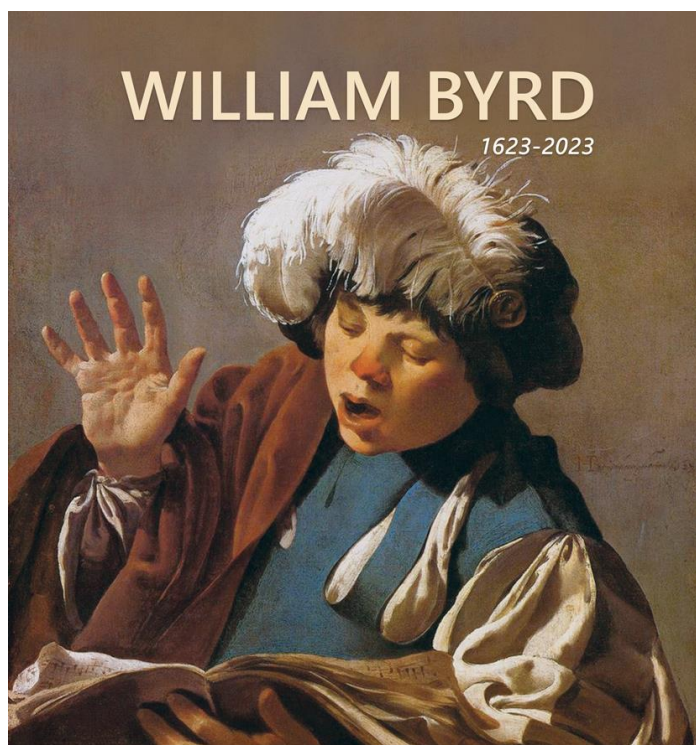
secretariaat: Haddingestraat 21

9711 KB GRONINGEN

IBAN: NL18 INGB 0002 808331

KvK: 41011792

website: www.svlk.nl / e-mail: info@svlk.nl

WILLIAM BYRD
1623-2023

LUTHERS BACH ENSEMBLE
William Byrds 400e sterfjaar; divers repertoire van Byrd en tijdgenoten
kleinkoor Luthers Bach Ensemble o.l.v. Tymen Jan Bronda | Robert Koolstra (orgel) | Mike Fentross (luit)

ZEERIJP	VR 15 sep 20:00	Jacobuskerk
BURGUM	ZA 16 sep 15:30	Kruiskerk
GRONINGEN	ZO 17 sep 15:30	Martinikerk

kaarten via www.luthersbachensemble.nl

Colofon

Redactie:

Victor Timmer

Ite Wierenga

Voorpagina:

Het orgelmodel

Uitgave van de SVLK te Groningen

© 2013 SVLK Groningen

